Stručni rad
UDK 81:1

Pavle GORANOVIĆ (Podgorica)
Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica
pavle.goranovic@zuns.me

O JEZIKU I MIŠLJENJU, SLOVESNO

Milenko PEROVIĆ: *STUDIJE IZ FILOZOFIJE JEZIKA*, Fakultet za crnogorski jezik, Cetinje, 2018.

U nizu izuzetno vrijednih knjiga s pečatom Fakulteta za crnogorski jezik i književnost, biblioteka *Linguistica* nosi poseban ekskluzivitet, objavljivanjem naslova koji će zaintrigirati stručnu javnost i van našega prostora. Jedna od takvih knjiga je pred nama: *Studije iz filozofije jezika*, profesora Milenka Perovića donose filozofsku tematiku savremenog karaktera, uz stameni filozofski izraz provjerene naravi, ali i uvijek svježeg istraživačkog duha.

Perović polazi od teze da je jezik prvenstveno „dijalektičko-spekulativni problem, prema paradigmi poimanja dijalektike i spekulacije kod Hegela". Na tim mjestima valja tražiti studence njegove misli, iako on detaljno raščlanjuje mnoštvo pogleda na filozofiju jezika. Knjiga sadrži sedam izuzetno nadahnutih studija koje se odnose na pitanje jezika u djelima Platona, Aristotela, Herdera, Humbolta, Hegela, Fihtea i Hajdegera; premda su se ideje nekih filozofa neminovno uvrzle u više djelova ove cjeline ili su prisutne u svim pojedinačnim istraživanjima. Sve rasprave se odnose na jedan dio tradicije kojom se gradila ova tema i sagledavaju refleksije i izraze koje su vremenom pridobile.

Ponovo aktuelizovati određena stanovišta, znači filozofirati s dodatnom inspiracijom i odgovornošću. Perović ovaj problem prati od prvih filozofa, a time i začetaka različitog poimanja naslovne teme. Neophodno je reći: ovdje je riječ o relativno novoj disciplini, ali istovremeno i o drevnom problemu. Utoliko je zahtjevnije s ove pozicije promišljati o jeziku. Filozof podsjeća da su se tek krajem XVIII stoljeća počeli „javljati pokušaji razvijanja teorija o jeziku". No, prije nego što podlegnemo sve zastupljenijim, nekad i pomodnim teorijama, Perović nam upućuje poziv da razmotrimo dostignuća antičke filozofije – prevashodno Platona i Aristotela, odnosno na neophodnost ponovnog iščitavanja njihovih djela.

Autor tako polazi od Platonovog *Kratila*, koji je „prva tematska jezičko-filozofska rasprava u povijesti zapadne filozofije". Zašto je važan *Kratil*?

Još od *Kratila*, u kome se moć imenovanja daje od prirode same, pokreću se pitanja o jeziku i njegovoj suštini. Samo zahvaljujući dijalektičkom pristupu, Platon je uvidio pojam koji sublimira oprečnosti (u ovom slučaju između „nomoskog" i „fizikalnog").

I ovaj dijalog nameće potrebu da odagnamo spektakularne obrte u lingvistici, ma kako oni ponekad bili primamljivi. Otuda je prirodno i da problem treba sagledati u jedinstvu. „Traženje sintetičkog jedinstva u razlikama, suprotnostima i oprekama" – to je osnovni misaoni zadatak svake filozofije. U tom, naoko jednostavnom zahtjevu, Perović misli da vrijedi tražiti rješenja. Tu stanuje snaga njegove dijalektičke osposobljenosti i cjelovitog uvida u problem.

Dalje, moguće da je čitav problem već kod Aristotela valjano postavljen. Ako je kod Platona neupitna istinitost imenovanja, ovdje se već pozicionira u drugoj ravni. Jer pitanje o (ne)istinitosti po sebi nije prvorazredno: ime za nešto nije samo po sebi odgovarajuće ili ne, ono je oznaka, a karakter će odrediti analiza i sinteza. Izrazito važno je, kako Perović smatra, da „Aristotel anticipira Hegelov stav o jeziku kao moći opštosti", što svjedoči o njegovom kasnijem uticaju unutar definisanja ove teme. Mnoge teorije očito su dokučile samo dio te opštosti. I zato je „od bitnog značaja Aristotelov stav da se u jeziku – jednako kao u mišljenju – nalazi opštost. U protivnom, jezik ne bi mogao iskazati misli, ni bilo šta!" Stoga je jezik forma izražavanja misli. S tim prtljagom, filozof traži svrhu jezika. Tek u osvajanju smisla – u dobijanju značenja, to traganje ima opravdanost: jezik je u Aristotelovom duhu i *identitet identiteta.*

„Bez pretpostavke o izomorfiji jezika i mišljenja – na temelju kojih jezik misli, a mišljenje govori – ne bi bila moguća filozofija jezika ni retorika" – tako je govorio Aristotel. Jezik ne samo da je u ravni s mišljenjem nego svakako služi u saznajne svrhe. Koliko onda, saznajući jezik, saznajemo sebe i svijet oko sebe? Kako jezik uobličava misao, kako nas jezik saopštava i da li mu je nešto prethodilo? Pa ako hoćete: Kako jezik uopšte zna da nas artikuliše? Sva ta pitanja neodvojiva su od pitanja o položaju bića, pa se stoga puna pažnja pridaje aristotelovskom poimanju u kome se „jezik otkriva kao par excellence ljudsko".

Perović dalje ističe doprinos filozofa u doba prosvjetiteljstva prilikom stavljanja ove teme u centar filozofskih istraživanja, što će u kasnijim teorijama biti posebno prepoznatljivo. U to je doba, ovo pitanje usmjereno na odnos jezika i mišljenja. Stavljajući dijalekticitet u prvi plan, Perović Herdera označava kao jednu vrstu prethodnika Humboltovog, Fihteovog i Hegelovog poimanja.

Herder odriče smisao jezika u konvenciji, u sporazumijevanju (jer se, na primjer, i životinje i nespismeni ljudi mogu sporazumjeti). On misli da se um i jezik nadopunjuju i da su preduslov jedan drugome. Herderova filozofija je važna jer on uvodi slobodno porijeklo jezika u ljudskom rodu. Nalazeći temelj u prirodnim zakonima on istrajava u tezi da čovjek „govori misleći".

Ukoliko je tačno da „čovjek misli, osjeća i živi samo u jeziku" (Humbolt), onda se pokreće pitanje o razotkrivanju funkcije jezika u saznajnom procesu. Kako kritički pristupiti nekim zavodljivim tezama poput one Humboltove. Ovaj je filozof izdvojen kao jedan od važnih protagonista temeljnog problema: mislio je da čovjek duguje svoje biće jeziku, tvrdio da je jezik „organ koji oblikuje misao". Značaj Humboltove filozofije jeste što je on u neku ruku preteča današnjeg poimanja jezika, kao cjeline, kao organizma, kao sistema, pa zato treba uzeti u obzir sve unutrašnje veze između tih djelova sistema ne bismo li razumjeli ovaj pojam. I sve što se dešava, odvija se unutar tog kompleksnog sistema, tog jezičkog organizma. Tu je smještena i ona tačka susreta pojedinačnog i univerzalnog.

Iako nije odveć tretirano, Fihteovo shvatanje jezika, Perović je uvrstio u ovu knjigu, pokazujući time kako su temeljne misli nekad zaobilažene ili nedovoljno čitane. No, Perović bilježi viđenje na problem u kontinuitetu. Zanimljiva je, dakle, ali dobrim dijelom neadekvatno uvažena, Fihteova teorija, pa Perović skreće pažnju što se nije prepoznavalo da je ona na platonovskim temeljima sazdana. U njoj se potencira ontološki zavičaj jezika, promoviše ideja o međuzavisnosti jezika i slobode. Negirajući „neslobodnu upotrebu jezika", Fihte apostrofira i mijene jezika, pri tom tvrdeći da su modifikacijama skloni manje čvrsti sistemi. Perović ukazuje na Fihteov pojam „svojevoljnosti" jezika, koji upućuje na „ontološko porijeklo jezika u slobodi", a taj pojam nadvlađuje unaprijed čak i nesporazume između konvencionalista i naturalista, što je svakako vrijedno dostignuće.

I Hegel je došao do stava da je „*jezik misaona, pojmovna bit svijesti*". Pretpostavljajući čulne izvjesnosti, jezik postaje uslov ontologije i gnoseologije. Perović smatra da je *Fenomenologija duha* „najosebujnija filozofska rasprava o jeziku u cijeloj zapadnoj kulturi", ali koju ni Hajdeger kao takvu nije registrovao.

I konačno, time dolazimo vjerovatno do najzanimljivijeg segmenta koji donosi ova knjiga, a to je kritika Hajdegerovog „obrta". Perović nalazi da je Hajdegerova kritika Aristotelove filozofije jezika u mnogome stavila koprenu na bit razumijevanja ovog problema, odnosno njegovog dosljedno spekulativnog karaktera. On zamjera Hajdegeru koji je htio igrati „*va banque* protiv cijele tradicije ne samo filozofije jezika, nego i zapadne jezičke tradicije *in genere*". Takav pristup je za mnoge donekle iznenađujući i osvježavajući, budući

da se Hajdegerovo poimanje ovog problema, i čitav niz izvedenih, do danas dobrim dijelom smatraju prevratničkim, pa i nedodirljivim. Po njemu, kritika Hajdegerove teze o jeziku kao „kući bitka“ „...prazna je predstava *jezika* u praznoj *predstavi* bitka, patetično pripovijedani susret *dvije prazne predstave*“.

Autor posebno problematizuje prijem Hajdegerovog shvatanja ovog problema u svojim metamorfozama, pri čemu Perović njegovo čitanje *Fenomenologije duha* uvodi u raspravu na inovativan i odlučan način. Bilježi se Hajdegerova transformacija od stava da je jezik sekundaran u odnosu na mišljenje i biće do „kuće bitka“ i „moći koja oblikuje svijet“. Perović smatra da je time njemački filozof radikalizovao pitanje same filozofije jezika. Uostalom, različita su, kontradiktorna, njegova čitanja Aristotela.

Konačno, kako sve ove teorije funkcionišu iz snage ili slabosti današnjeg vremena, jer ne može se biti „povijestan, a da se ne sudjeluje u zbivanjima epohe“ (Danilo Pejović)? Jasno je da okviri disciplina nijesu omeđeni, nego da su njihova područja uvezana, što Perovićeve studije jasno pokazuju. Posebne nauke koje se bave jezikom imaju temelje i u ovim filozofskim strujanjima. Brojna su ishodišta ovih učenja u savremenoj lingvistici i drugim disciplinama. No, ne treba nasijedati: aktuelnost ne mora podrazumijevati i relevantnost.

Perović s pravom ukazuje da je rasprava o jeziku u filozofskoj tradiciji prošla put „od rubnog filozofskog pitanja do jedne od centralnih tema filozofije“. I kako se onda snalaziti između same prirode jezika, njegovog porijekla i načina korištenja? Holistički pristup je izgleda nezamjenljiv. Tumačeći novije teorije, Perović često priziva začetke, posebno Aristotela čiji „Gnoseologijski (epistemički) holizam počiva na stavu da spoznaja cjeline prethodi spoznaji djelova“. Uz Aristetolovo „Cjelina je više od svojih djelova“, što nijesu uključile mnoge novije teorije. Posmatranje cjeline jezika vrhunski je zahtjev koji se postavlja pred filozofa. Cjelokupnost odnosa koje se iz jezika i sa jezikom grade – to je prvorazredni interes istraživača.

Aristotelovo spekulativno razumijevanje jezika i mišljenja, a time i samog bića, u temelju je filozofije jezika, bez obzira što su to mnogi prenebregnuli. Time je odnos između jezika i bića ključni problem. Ova knjiga pobuđuje razmišljanje da svaki tretman jezika jeste u suštini govor o našem postojanju. A na koji način filozof rješava sporove? Dijalektičkim umom i odgovornim zauzimanjem stanovišta.

Nakon svega, Perović dolazi do zaključka da je neophodno obuhvatiti fiziološko-psihološku bit jezika, kako bi se otkrilo da je on isključivo ljudski i kako bi to bila ona razlika koju čovjek uspostavlja. Naglašava: slovesnost je ono što nas razlikuje. „*Slovesnost* kao moć govora i moć jezika izvorni je karakter svijesti.“

U dubravi mogućih gledišta, Perović nalazi pokušaje da se razumiju elementi jezika i istovremeno odnosi u svijetu i prema svijetu. Tu je stanište mnogih filozofskih problema, pa autor učvršćuje svoju filozofsku poziciju. Perovićeve rasprave će sigurno podstaći naše lingviste da se bave ovim područjem: nadahnuta je ovo rasprava o jeziku koja podstiče dalja istraživanja. Autor je označio mnoga polja po kojima bi savremeni izučavalac jezika mogao da se kreće. I tako daje slovesni odgovor na brojne izazove filozofije jezika, budući da njegova filozofska aparatura odiše utemeljenošću i razboritošću.

Odista su široka područja Perovićevih filozofskih istraživanja. Nakon nezaobilaznih djela poput *Istorije filozofije* i *Etike*, niza utemeljenih rasprava, kao i ovih studija, do kraja godine očekujemo objavljivanje njegove *Filozofije politike*, čime nam još jednom potvrđuje da je filozof bogatog i veoma značajnog opusa.